

Pavel Hošek v prosklené verandě
Hrabalovy chaty v Kersku.
Foto: Richard Hodonický

Člověk, který není schopen úžasu, nikdy žádný zázrak neuvidí

Rozhovor s Pavlem Hoškem
o jeho nové knize
o Bohumilu Hrabalovi

Jan Vybíral

Pavel Hošek, profesor religionistiky na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy, napsal řadu knih, které jsou věnovány duchovnímu rozměru krásné literatury. K monografiím věnovaným J. Foglarovi, E. T. Setonovi, J. R. R. Tolkienovi, C. S. Lewisovi a židovskému chasidismu letos přibyl nový titul, nazvaný *Evangelium podle Bohumila Hrabala*. Studie o významu náboženských motivů v Hrabalově myšlení a díle se opírá o zapomenuté, dosud nepublikované audionahrávky Hrabalových adventních promluv na evangelické faře v Libici nad Cidlinou, které autor během psaní této knihy objevil.

Když jsem si přečetl rukopis tvé knihy o Bohumilu Hrabalovi, došlo mi, že je moc dobře, že ses do ní pustil až po svých monografiích o Tolkienovi a o chasidech. Tolkienovo myšlení a vidění světa je křesťanské, ale dost jinak, než jak je člověk zvyklý. A chasidské příběhy zase ukazují, jak i tou nejobyčejnější všednodenní realitou probleskují paprsky z jiného světa, jak se každá věc, bytost či událost může nečekaně zatřpytit svatým světlem. Jaké znalosti, koncepty a zkušenosti jsi vlastně zúročil při psaní knihy o duchovním rozměru Hrabalova myšlení?

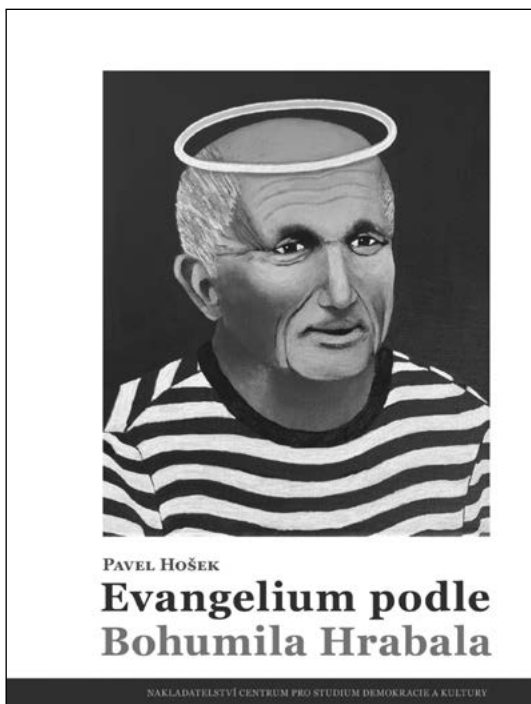
Při práci na knize o Tolkienovi jsem se setkal s pojmem „katolická imaginace“. Podle Andrewa Greeleyho bývá katolickou imaginací nadán člověk, který je vystaven působení katolické liturgie, nejlépe od dětství. Básníci a spisovatelé, kteří tak jako Tolkien od malička sledovali zázračné dění katolické mše a sakrální symboly bohoslužebného prostoru, často hledí na svět kolem sebe svébytným způsobem. Tak jako se před očima účastníků mše mění svátostné živly v tělo a krev Páně, mění se před očima básníka nadaného katolickou imaginací obyčejné věci v posvátné symboly. Kterákoli a každá částička hmoty se může stát živým symbolem, který má duchovní význam. I ten nejobyčejnější předmět se může náhle zatřpytit svatozáří. Tolkien například popisuje poezii Francise Thompsona tak, že je to „katolický rituál, napsaný velkými písmeny přes celý vesmír“.

Bohumil Hrabal v dětství chodil s babičkou do kostela a velmi citlivě vnímal bohoslužebné dění. I proto najdeme v jeho díle hojné stopy katolické imaginace. Svět se před jeho očima mění ve výjev posvátné liturgie. Továrna se pro

něj stává katedrálou, borovice v lese slouží mši, chladivá voda potůčku se mění ve svícenou vodu, hospodský se mění v kněze, bílý klobouk pana Iontka se stává svatozáří. Katolická imaginace, tedy vnímání skryté slávy pod povrchem jevů, je velmi důležitým prvkem Hrabalovy poetiky.

Vidíš mezi Tolkienovou a Hrabalovou tvorbou ještě nějakou další paralelu?

Ano. Také Tolkienovo pojetí člověka jako „malého stvořitele“, jako spolutvůrce světa, je nápadně podobné Hrabalově pojetí člověka jako „kosmotvorné bytosti“, nadané uměním spolutvořit skutečnost. Hrabal vždycky obdivoval, jak jeho strýc Pepin vyprávěním měnil svět. Jak dokázal vidět i drsné a syrové skutečnosti okouzleným zrakem nadšeného vypravěče, pábitele. Dar pábení podle Hrabala souvisí s tím, že „každý člověk je Boží dítě“. Proto každý může být kumštýř a pábítel. Všichni mohou a mají dělat umění. Nejen umělci na plný úvazek, ale i uklízečky, instalatéři, zedníci a prodavačky. Všichni mohou svoji každodenní práci láskyplným pohledem měnit ve slavnost. Všichni mohou na svět kolem sebe hledět žasnoucíma, zamilovanými očima, a tím ho vlastně měnit, umělecky přetvářet. Hrabal říká, že každý člověk může „diamantovým očkem fantazie“ vnímat svět kolem sebe jako zázrak. A protože má každý jiné diamantové očko, je každý tvůrcem jedinečné verze či varianty světa. Ať už o tom vydá svědectví v podobě uměleckého díla, anebo prostě jenom zkrášluje svoji každodenní práci tím, že ji vnímá jako slavnost, a tím ji vlastně „posvětit“.

Pavel Hošek: *Evangelium podle Bohumila Hrabala*, CDK, Brno 2024

To trochu připomíná chasidské příběhy...

Přesně tak. Právě toto umění je příznačné pro chasidskou duchovní tradici. Obyčejné činnosti, jako je škrábání brambor, štípání dříví nebo nakupování zeleniny, se mohou stát slavností. Mohou být pozdviženy k důstojnosti bohoslužby. Tak jako se svatost oltáře Hospodinova chrámu přenesla na jídelní stůl židovské domácnosti, jak říkají rabíni. Takže společné stolování židovské rodiny má povahu svatého počínání. Podstatou chasidské spirituality je „posvěcování všedního dne“. Vtahování celé skutečnosti do svaté záře Boží přítomnosti. Hrabal chasidské příběhy miloval, chasidskou duchovní tradici obdivoval. Jeho zvláštní vidění světa Jiří Menzel pojmenoval jako „nalézání zázraků uprostřed všedního dne“. To nápadně připomíná jeden z nejdůležitějších prvků chasidské zbožnosti. Baal Šem Tov,

bájný zakladatel chasidismu, „znovu naučil Židy úžasu“, jak říká Abraham Joshua Heschel. Když Hrabal hovoří o povaze umělecké tvorby, říká, že jejím počátkem je úžas. Tak jako Platón považoval úžas či údiv za počátek filozofování, považoval Hrabal úžas či údiv za počátek uměleckého vidění světa. A právě schopnost hledět na svět kolem sebe žasnoucím, doširoka otevřeným očima je bytostným rozměrem chasidské duchovní tradice.

V předmluvě uvádíš, že interpretačním klíčem k duchovnímu rozměru Hrabalova díla pro tebe byly nově objevené, badatelům dosud neznámé audionahrávky Hrabalových promluv, které mívál v osmdesátých letech na evangelické faře v Libici nad Cidlinou. Jak je možné, že se autor, který dvakrát přečte celé Hrabalovy sebrané spisy, prostuduje veškerou sekundární literaturu a vyzpovídá Hrabalovy přátele, musí nakonec spolehnout na zázračný objev?

Člověk, který se ponoří do Hrabalova díla, by měl být na zázraky připraven. Čím hlouběji pronikáme do hrabalovského světa, tím častěji se setkáme se zázračným jiskřením, které jako by z jeho textů přeskakovalo i do žitého světa čtenáře. Dodnes si vzpomínám, jak jsem v mládí díky Hrabalovým knihám začal kolem sebe vidět zázraky všedního dne, jak se před mýma očima proměnilo Kersko, Nymburk, pražská Libeň, tedy místa, o kterých Hrabal ve svých knihách vyprávěl. Ale pak se stalo něco ještě důležitějšího. Hrabalovské vidění světa jakoby přeskočilo do mého světa. Takže nejen Kersko, Nymburk a Libeň, ale i Jičín, kde jsem bydlel, a Jiřetín, kam jsem jezdil na prázdniny. Uvědomil jsem si, že začínám vnímat lidi, věci a události kolem sebe, jako kdyby

byli součástí nějaké Hrabalovy povídky. Přiznám se, že když se před mýma očima postupně rozplétal uzel neuvěřitelného objevu libických nahrávek, cítil jsem vedle radostného překvapení i jakési hlubinné přitakání. Měl jsem pocit, že jsem vlastně něco takového čekal nebo tušil. Že to tak mělo být, že tam na mě ty zaprášené kazety nějak čekaly.

Literární dílo Bohumila Hrabala by možná šlo charakterizovat citátem jeho strýce Pepina: „Ten svět je k zešílení krásnej, ne že by byl, ale já ho tak vidím.“ Jak chápeš Hrabalovo fantazijní přetváření reality? Jako vnášení krásy tam, kde ve skutečnosti chybí, nebo naopak odhalování krásy tam, kde je na první pohled skrytá?

Hrabal říká, že počátkem umělecké tvorby je platónský údiv, řecky *thauma*. Řecké slovo *thauma* je velmi zajímavé. Znamená totiž zároveň úžas i zázrak. Je to údiv nad divem. Údiv je v hlavě a div je tam venku. Přesně jako u anglického slova *wonder*, které taky označuje zároveň úžas i zázrak. Co tedy znamená, že počátkem umělecké tvorby je podle Hrabala platónské *thauma*, tedy úžas/zázrak? Asi toto: Člověk, který není schopen úžasu, nikdy žádný zázrak neuvidí. Naopak ten, který umí žasnout, dokáže spatřit zázračný třpyt i v obyčejných věcech všedního dne. Nebo jinak: Malé dítě, které dosud nespatriilo kočku, psa, vrabce nebo holuba, nemá tušení, že tito bájní tvorové existují. Neví, že jsou „obyčejní“. Žasne, když je vidí. Hledí na ně se stejnou mírou radosti a úžasu, jako později v zoologické zahradě na

Bohumil Hrabal.
Foto: archiv
Tomáše Mazala

hrochy, tygry a žirafy. Bohumil Hrabal je stejně jako mnoho jiných umělců přesvědčen o tom, že zázrak vzniká v zajiskření mezi žasnoucím pohledem a úžasnou skutečností. Je to setkání myslí a reality. Otázka, zda v případě hrabalovského vidění světa mluvíme o úžasu v umělcově hlavě, nebo o zázraku ve vnějším světě, je vlastně špatně položená otázka. Hrabal odhaluje skrytou krásu světa kouzelným nástrojem. A tím nástrojem je úžas. A co je nejdůležitější, dokáže tuto skrytou krásu objevovat také pro čtenáře. Dokáže ve čtenářově mysli vyvolat úžas nad zázraky všedního dne.

Klíčem je zamilovaný pohled. Hrabal v této souvislosti rád cituje Novalisovu větu: „Každý milovaný předmět je středem Rajské zahrady.“ Hledíme-li na svět láskyplným pohledem, mění se před očima v něco zázračného a krásného. Hrabal má za to, že nejlépe se to dá doložit na milostných dopisech: Každý člověk, když je v mládí zamilovaný a píše milostné dopisy, se stává básníkem, jemuž láska k milované bytosti proměňuje celý svět v báseň. A spisovatel, říká Hrabal, se liší od ostatních lidí jenom tím, že v milostné korespondenci pokračuje celý život. A adresátem jeho zamilovaných dopisů není jenom milovaná osoba, ale celý svět.

Při četbě Hrabalových knih mi vždycky přišla zvláštní ta dvojznačnost, s jakou líčí zánik starého světa s jeho uměním, filozofií, architekturou, sakrálními symboly či životním stylem. Narodil se ještě za Rakouska-Uherska a zažil všechny zběsilosti 20. století. O to víc překvapí, že kromě smutku a nostalgie je z jeho textů patrná i určitá fascinace kulturní destrukcí a snad až jakýsi klid při sledování negativních projevů dějinného „pokroku“. Je to jen

estetické vědomí krásy v pomíjivém a zanikajícím? Anebo měl Hrabal nějakou hlubší jistotu, že to nejdůležitější, to, oč v lidských dějinách běží, zničit nelze?

Hrabal byl odkojen rakouským mlékem, jak říkával. Narodil se v roce 1914 a svět, ve kterém byl citově doma, před jeho očima zanikal a mizel. Nenávratný zánik epochy, se kterou byl rostlý, Hrabal oplakával. O tom není pochyb. Truchlil nad ničením kulturních památek, nad bouráním starých domů, ničením náhrobků a tavením krásných železných předmětů v kladenských hutích. Ale zároveň se učil vidět v té destrukci jakousi zákonitost, jakýsi rytmus Boží hry, jak tomu říkal. Také střídání ničení a tvorby, štěstí a neštěstí, pláče a smíchu v lidských životech chápal jako projevy velkolepé Hry, která je hlubinnou podstatou skutečností. Nechtěl tím zlehčovat utrpení a popírat smutek. Zároveň se ale snažil vidět v zániku starého světa jakýsi nutný pohyb, jakýsi „tanec bytí“, jakýsi „karneval světa vezdejšího“. Je to pro něj způsob, jak to přežít, jak to ustát, jak tomu „s naprasklým úsměvem“, tedy s jistou melancholií a ironií přitakat. Ovšem zároveň trval na tom, že ani v přelomové době, ve které žil, se některé věci nemění. Například říká, že ačkoli církevní křesťanství pozbývá politické moci a vlivu, jeho jádro, tedy účinná láska k bližnímu, neztrácí nic ze své platnosti a závaznosti. Církev ztrácí někdejší vliv, navíc je komunistickým režimem utlačována, ale tím spíš se může plně projevit a osvědčit to, co je pro Hrabala na křesťanství nejdůležitější, tedy účinná, aktivní láska k bližnímu v nouzi.

Svoji knihu jsi nazval *Evangelium podle Bohumila Hrabala* a na obálku nechal umístit mistrův

portrét se svatozáří. Nechci po tobě, abys čtenářům Kontextů vyzrazoval pointu knihy, ale můžeš alespoň naznačit, co pozoruhodného jsi v Hrabalově myšlení a díle našel? V čem spočívá svatost podle Bohumila Hrabala?

Bohumil Hrabal nebyl žádný světec. Byl to hříšný člověk a dobře to věděl. Když hovoří o svatosti, má na mysli především onu zvláštní svatou zář, která co chvíli obklopí nejobyčejnější události všedního dne. Svatost je pro něj cosi nevyslovitelného a neuchopitelného, co ale zároveň neustále probleskuje všední realitou a upomíná člověka na skrytou skutečnost „na druhé straně věcí“. Často v této souvislosti mluvil o nebesích a o věčnosti. Svatost je pro Hrabala světlo přicházející shůry. Mnozí čtenáři, a já se k nim vděčně řadím, toto světlo vnímají i mezi řádky Hrabalových knih. Jeden dojatý čtenář to vystihl úplně přesně – v dopise, který Hrabal cituje v *Morytátech a legendách*: „Pane Hrabal, věřte mi, ale po přečtení vašich knížek už nemám klidu, stále mě mučí a pronásleduje nevýslovná krása, křehkost, legrace, bolest, moudrost, sakra, svatý pane.“

Mnoho lidí v mém okolí říká, že Hrabala četli v dospívání, na střední či vysoké škole, ale pak už se k němu moc nevraceli. Předpokládám, že po přečtení tvé knihy dostane leckdo chuť pustit se do Hrabalových knih znova. Které tituly bys pro takové „druhé čtení“ doporučil, zejména s ohledem na duchovní rozměr jeho díla?

Libické nahrávky Hrabalových adventních meditací nabízejí opravdu nové světlo, ve kterém se

i známá Hrabalova díla najednou jakoby zatřpytí novým významem. Pro mě bylo skutečně objevené vyslechnout Hrabalovy úvahy o duchovních tématech a pak vzít znovu do ruky filozofickou meditaci baliče starého papíru Hanti, jak ji známe z *Příliš hlučné samoty*. Nebo jeho román *Obsluhoval jsem anglického krále*, který lze číst jako román o duchovní konverzi hlavního hrdiny. Anebo třeba nadšený slovní gejzír strýce Pepina v podobě jediné věty, dlouhé několik desítek stran, nazvaný *Taneční hodiny pro starší a pokročilé*. Ale také zanícený Hrabalův portrét jeho přítele výtvarníka Vladimíra Boudníka, nazvaný *Něžný barbar*.

Hrabalovo dílo je opravdu vrstevnaté a stále znovu jako by mezi řádky probleskovaly hluboké existenciální i duchovní motivy. Takže člověk může číst syrové historky ze života obyčejných lidí, podávané s gusem a šarmem plebejského vypravěče, ale co chvíli povrchem textu pronikne paprsek „z druhé strany věcí“, ke slovu přichází Mistr Eckhart, Jakob Böhme, svatý Augustin nebo čínský mudrc Lao-c'. V tomhle je Hrabalovo dílo ojedinělé, při opakovaném čtení totiž nabízí stále nové a nové významové vrstvy, které se vzájemně prostupují. Díky libickým nahrávkám z evangelické fary víme, že Hrabal byl člověkem mimořádné duchovní citlivosti a zaníceného, bytostného zájmu o existenciální otázky, o kterých často rozjímal v rozhovoru s evangelijním příběhem Ježíše Krista. ■

Jan Vybíral (1973), vyučuje filozofii na Evangelické akademii, VOŠ sociálně právní v Brně.